

Art, David, 2026. *The Resilience of the Old Regime: Paths Around Democracy in Europe, 1832–1919*. Cambridge: Cambridge University Press.

Anmälan av Benny Carlson

Det är en vanlig uppfattning att demokratin i 1800-talets Europa steg som en våg eller ett tidvatten i takt med ekonomisk tillväxt, liberala reformer och modernisering i största allmänhet. Uppfattningen sammanfattas av David Art, professor i statsvetenskap vid Tufts University i Boston, i inledningen till *The Resilience of the Old Regime* enligt följande (s. 3): ”Det gemensamma elementet i dessa berättelser om demokratisering är att dagens konsoliderade demokrati är produkten av stegvis demokratiskt framåtskridande som började århundraden tillbaka.” Dessa berättelser är emellertid, enligt Art, mestadels myter som inte stöds av historiska fakta. I verkligheten handlade det om krusningar på ytan och ripströmmar.

Art förkastar också en annan vanlig uppfattning: att revolutionära hot ledde till demokratiska genombrott. Han ser i stället krig – fransk-tyska kriget och första världskriget – som de stötar som får relativt stabila regimer på fall och som i många fall leder till allmän rösträtt därför att regimerna inte kunde förmena de män och kvinnor som kämpat för fosterlandet politiskt inflytande.

Art anger (s. 15) följaktligen som sitt syfte ”att utmana två centrala konstruktioner i förståelsen av den första vågen – gradualism och revolutionshot”, konstruktioner förknippade med, om man så vill, historia skriven ovanifrån respektive underifrån.

Vad som kännetecknade 1800-talet var enligt Art de gamla eliternas motståndskraft (*resilience*) och uppfinningsrikedom när det gällde att undvika ett system med ”en person, en röst” och deras förmåga att kväsa upprorsmakare med nya medel (polismakten). Det var först med den militära massmobilisering som ägde rum under första världskriget och de regimer som kollapsade på grund av kriget som en demokratisk våg slog in över Europa. Vid världskrigets utbrott fanns bara fyra länder i världen som tillämpade principen ”en person, en röst” i kombination med parlamentarism: Australien, Nya Zeeland, Danmark och Norge. Två länder tillämpade principen ”en man, en röst” och parlamentarism: Frankrike och Schweiz.

Art definierar 1800-talsregimerna som konkurrensbetonade oligarkier (*competitive oligarchies*) i vilka rösträtten betraktades som ett privilegium baserat på

”kapacitet” (ägande, inkomst, utbildning, kön etc) och inte som en rättighet. Termen har han hämtat från den amerikanske statsvetaren Robert Dahl. Art förklarar att dessa oligarkier byggde på institutioner medvetet utformade för att cementera makten hos en traditionell elit. De var inte bara skapade av konservativa utan också av liberaler som motsatte sig allmän rösträtt. En del länder betecknas (s. 41), åtminstone periodvis, som konkurrensbetonat auktoritära (*competitive authoritarianism*): Frankrike 1851–1870, Tyskland 1871–1918, Italien efter 1912, Grekland, Spanien, Portugal. Exakt var Art drar gränsen mellan oligarkiska och auktoritära regimer har jag svårt att bli klok på – normalt brukar det handla om klick- kontra personvälde – liksom varför Sverige inte nämns här med tanke på vad han på andra ställen skriver om vårt land.

Art går igenom utvecklingen i en rad länder, ibland utförligt, ibland kortfattat: England, Frankrike, Tyskland och Italien får mest utrymme, men även Sverige behandlas relativt utförligt. Belgien, Nederländerna, Danmark, Finland, Norge, Österrike och Portugal behandlas mer kortfattat.

Art börjar med det brittiska fallet. Han är kritisk mot ”gradualistiska” historiker som G. M. Trevelyan och Barrington Moore såväl som socialistiska historiker som Eric Hobsbawm och E. P. Thompson och moderna nationalekonomer som Daron Acemoglu och James Robinson. Större demokratireformer genomfördes 1832, 1867, 1884 och 1911. Art ser emellertid inga jämna framsteg på demokrativägen. Han menar att de flesta historiker har bortsett från stora bakslag – undertryckandet av ludditerna 1811–12, Peterloo-massakern 1819, Newport-massakern på chartister 1839 – och (s. 128) att framstegen på det hela var blygsamma: ”Storbritannien hade en av de lägsta andelarna röstberättigade bland västeuropeiska stater på tröskeln till första världskriget.” Dessutom var överhuset en stor bromskloss. Det beskrevs av Liberalernas ledare David Lloyd George 1909 som en samling män som valts ut slumpmässigt bland de arbetslösa.

I Frankrike utropades den andra republiken i februari 1848 och landet förvandlades över en natt från monarki till demokrati med manlig rösträtt. Efter några val som ledde till ömsom konservativa och socialistiska framgångar genomförde Louis-Napoleon Bonaparte, Napoleons brorson, i slutet av 1851 en statskupp och befäste sin makt med en folkomröstning. Hans regim, av Art betecknad som konkurrensbetonat auktoritär, upprätthölls med en lång rad metoder för att kontrollera valen och pressen. Det bonapartistiska systemet föreföll stabilt tills det 1870 föll samman. Art finner (s. 126) att ”val underminerade inte det franska andra kejsardömet utan hjälpte snarare till att konsolidera det. Om Bonaparte inte hade gjort det katastrofala misstaget att förklara krig mot Preussen finns det all anledning att tro att Bonapartismen hade bestått”.

Den bonapartistiska stafettpinnen gick över till Napoleons överman, Otto von Bismarck. Han införde efter det tyska enandet allmän och lika rösträtt för män. För Bismarck var valen ett instrument för att garantera ett monarkiskt och konservativt styre. Art är inte beredd att godta teorin om en tysk *Sonderweg*,

förknippad med Bielefeld-skolan och inte minst Hans-Ulrich Wehler, enligt vilken Hitlers Tredje rike hade sina rötter i det tyska kejsarriket under Bismarck och Vilhelm II. Art lyfter fram en rad andra forskare – Sheri Berman, Marcus Kreuzer, Margaret Anderson – som menar att den allmänna rösträtten och riksdagens inflytande gjorde Tyskland mer demokratiskt än många andra europeiska länder. (Vilhelm II:s respekt för riksdagen var emellertid inte överdriven. Han kallade riksdagsmännen för apor, dumskallar och sömngångare.) Art intar en mellanposition. Riksdagen var inte maktlös men Tyskland hade en stabil auktoritär regim som, liksom sin franska föregångare, kollapsade på grund av ett krig. Art tar avstånd från Acemoglus och Robinsons betoning av revolutionshotet som orsak till Tysklands demokratisering eftersom parlamentarismen röstades igenom strax innan den tyska revolutionen utbröt i november 1918. Avgörande var i stället, enligt Art, Woodrow Wilsons not med krav på konstitutionell förändring, som kom tyskarna till del strax före omröstningen.

Jag kommer, för att inte dra historien om oligarkiska och auktoritära regimer i långbänk, att hoppa över Arts redogörelse för övriga europeiska stater och gå direkt på Sverige. Låt mig först bara notera en beskrivning av Belgiens/Nederländernas konstitution av 1815 som (s. 185) ”gav kungen makten att utse ministrar, förklara krig och fred och öka statsinkomsterna utan att konsultera parlamentet”. Quiz: I vilken västlig demokrati av i dag har ”kungen” samma maktbefogenheter?

Sverige blir något av ett slagnummer i Arts bevisföring om att den gradvisa demokratiseringen av Europa har överskattats och de gamla regimernas bestånd underskattats. Under hänvisning till namn som Nils Herlitz, Stein Rokkan och Timothy Tilton konstaterar han att det råder betydande enighet om att Sverige genomgick en gradvis utveckling likt Englands (som tydligen inte var så gradvis). Han hamrar därefter ut budskapet att Sverige var en av Europas minst demokratiska och mest auktoritära stater, den jämte Tyskland mest auktoritära staten i norra Europa, ett ”Nordens Preussen”. Några citat: ”Sverige var, tillsammans med Tyskland, den mest auktoritära staten i norra Europa i juli 1914” (s. 40); “[...] Sveriges politiska regim liknade det Vilhelminska Tysklands långt mer än hos någon annan nordeuropeisk stat” (s. 190); ”Vid tröskeln till första världskriget förblev Sverige den mest auktoritära staten i norra Europa” (s. 195). Budskapet upprepas åtskilliga gånger (s. 4, 18, 24, 28, 33, 251, 271).

Representationsreformen 1866 betraktas som ett sätt för den gamla eliten att hålla ställningarna. Art konstaterar att den gamla ståndsriksdagen kanske var progressiv på 1400-talet men finner det anmärkningsvärt att den var kvar till 1860-talet – och när reformen väl var genomförd hade bara 5 procent av befolkningen rösträtt. Han avfärdar talet om samband mellan självägande bönder och demokrati som en konstruktion av den svenska eliten på 1930-talet och som ett försök av socialdemokrater att dra en rät linje från bönderna till SAP. Ett av de arbeten Art återoppar är Erik Bengtssons (vid min egen institution) artikel ”The Swedish Sonderweg in Question” från 2019.

Den plötsliga övergången från autokrati till demokrati vid världskrigets slut berodde enligt Art (s. 272) knappast på ett revolutionärt hot utan på den tyska modellens sammanbrott: "I Sverige var det nödvändiga villkoret för demokratisering inte ett revolutionshot utan kollapsen av det preussiska system som dittills försett de svenska konservativa som ville bevara den gamla regimen med en framgångsrik modell." Wilsons krav på Tyskland ledde på så sätt indirekt till demokrati också i Sverige.

Art anser sig (s. 288) ha bekräftat sin tes: "En slutsats är tydlig utifrån analysen av rösträttsreformen i krigstida Sverige: den motsäger den evolutionära synen på svensk demokratisering." Han tror emellertid att synen på Sverige som ett land som demokratiserades tidigt och långsamt är så ingrodd att den tar tid att rubba.

Första världskriget var alltså enligt Art den jordbävning som utlöste en demokratisk tsunami. Man bör då betänka att stora vågor får ödesdigra konsekvenser också när de drar sig tillbaka. Efter första världskriget kom stora delar av Europa att behärras av något mångfalt värre än gamla oligarkier och autokratier: nya totalitära kommunistiska, fascistiska och nazistiska regimer ledde de massor som satts i rörelse och brutaliserats av kriget i våldsamma banor mot mer eller mindre inbillade inre och yttre fiender. Det skulle krävas ytterligare ett världskrig innan den demokratiska utvecklingen i Europa kunde gå in i lugnare banor.

Arts bok är inte alltid lättsmält och några smärre skönhetsfläckar kan noteras. Slutsatsen om Italien handlar om andra länder. Rosa Luxemburg stavas genomgående Luxembourg. En del namn saknas i indexet. Sidnummer anges normalt i noter men ibland i brödtexten.

Art bygger på ett rikt källmaterial och gör åtskilliga intressanta observationer men förefaller emellanåt, särskilt i det tyska fallet, något ambivalent. När det gäller den tyska efteraparen, Sverige, är han desto säkrare på sin sak. Frågan är om boken är ett "Statement of Art" eller representerar "the State of the Art". Som icke-statsvetare vågar jag inte besvara frågan. Den får bli något för läsare av denna tidskrift att bita i. Nu är den i alla fall väckt.

De gamla regimerna har gått till historien men det har inte deras mål och metoder. Konservativa regimer rider i vår tid gärna tillsammans med populisterna som hetsar mot liberala "eliter", mot "främlingar" i största allmänhet och mot den fria pressen. De håller naturligtvis det demokratiska gossebarnet nära bröstet men kan, liksom i balladen om Erlikönig, plötsligt finna att gossen är död.

Referenser

- Bengtsson, E., 2019. "The Swedish *Sonderweg* in Question: Democratization and Inequality in Comparative Perspective, c. 1750–1920", *Past and Present* 244, s. 123–161.